

Δρ Κ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐρχαία ἑλληνική φιλοσοφία καὶ ἰατρική

«Διὸ δὴ... μετὰ γεννῆσιν τὴν σοφίην ἐς τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν ἰατρικὴν ἐς τὴν σοφίην· ἰατρικός γὰρ ἰσόθεος· οὐ γὰρ πολλὴ διαφορὴ ἐπὶ τὰ ἔτερα» (Ἰππ., Π. Εὐσχμ., 5).

Αν ἐπεκτείνουμε καὶ στὴν ἰατρικὴ τὸν ὀρισμὸ, ποῦ ἔδωσε ὁ Πλάτων στὴ φιλοσοφία, πρέπει νὰ δεχθοῦμε, ὅτι καὶ ἡ ἰατρικὴ εἶναι γνῶση τοῦ «ὄντως ὄντος», μετὰ τὴ διάκριση ὅτι, ἐνῶ καὶ γιὰ τίς δύο ἀναγκαῖα προϋπόθεση εἶναι ἡ ἔρευνα τῶν αἰτιῶν καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ὄντων, γιὰ μὲν τὴ φιλοσοφία τὸ θέμα εἶναι ἀπεριόριστο, ἀφοῦ αὐτὴ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ σαφὴ γνῶση ὄλων τῶν ὑπαρχόντων στὴ φύση, γιὰ δὲ τὴν ἰατρικὴ ἡ γνῶση περιορίζεται μόνον στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ στενὸ του περιβάλλον.

Ἐάν, ἐξ ἄλλου, θυμηθοῦμε τὸ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα τῶν Ἀθηναίων στὴν ἐπιτάφιο πλάκα τοῦ Πλάτωνα, τοὺς δύο Ἀπόλλωνα φύσ' Ἀσκληπιὸν ἠδὲ Πλάτωνα, τὸν μὲν ἵνα ψυχὴν, δ' ἵνα σῶμα σάοι,¹ ἔχουμε τὸν πληρῆ ὀρισμὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἰατρικῆς, δηλ. τῆς μὲν φιλοσοφίας σκοπὸς καὶ ἔργο εἶναι ἡ διάσωση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴ πίεση τῶν παθῶν, τῆς δὲ ἰατρικῆς ἡ διαφύλαξη τοῦ ὄργανισμοῦ ἀπὸ τίς ἀρρώστειες καὶ νοσήσεις γενικά. Τοῦτο ὁ Δημόκριτος διέτύπωσε ὡς ἐξῆς: Ἰατρικὴ μὲν γὰρ τὰς νόσους ἀκέεται, σοφίη δὲ ψυχὴν παθῶν ἀφαιρᾶται (βλ. *Fragm. Vors.*, Diels καὶ Kranz, 152, 35).

Σοφία καὶ ἰατρικὴ, μετὰ ἄλλα λόγια, εἶναι ἐπιστῆμες χρήσιμες στὸ βίον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ «οὐκ ἀλόγως οἱ προβαλλόμενοι τὴν σοφίην πρὸς πολλὰ εἶναι χρησίμη, ταύτην δὲ ἐν τῷ βίῳ» (Ἰππ., Π. Εὐσχ., 13,1).

Σοφία εἶναι ἐπιστῆμη τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ωραίου καὶ ἰατρικὴ ἐπιστῆμη ποῦ ἀποβλέπει στὸ νὰ καταστήσει σῶμα καὶ ψυχὴ γερὰ, ὥστε ὁ ἀνθρώπος νὰ αἰσθάνεται τὸ καλὸ καὶ τὸ ωραῖο!

Ἡ ἰατρικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ μακροῦς αἰῶνες συνεβάδι-

σαν ἀδελφωμένες καὶ ἡ μετὰξὺ τους ἐπίδραση ὑπῆρξε γόνιμος καὶ θετικὴ· καὶ ἡ ἀλληλοβοήθεια γιὰ τὴν κατάρτιση τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας καὶ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστῆμης, στενὴ καὶ ἀναγκαῖα. Οἱ προσωκρατικοὶ λεγόμενοι φιλόσοφοι ἔγιναν γνωστοὶ ὡς φυσιολόγοι ἢ φυσικοὶ φιλόσοφοι, γιὰ τὴ σπουδασαν τὴν ἐν γένει φύση, μαζί καὶ τὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κυρίως τὴν ἀνατομικὴ καὶ τὴ φυσιολογία, μετὰ τὰ πρῶτα γράμματα.

Κοινὸς στόχος, λοιπόν, φιλοσοφίας καὶ ἰατρικῆς εἶναι ἡ ἀνεύρεση καὶ σπουδὴ τῶν αἰτιῶν καὶ ἀρχῶν τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ γεγονότων, ποῦ διέπουν τὴν ὑπαρξὴ τους καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν γέννηση καὶ ὑπαρξὴ τῶν ζώντων ὄντων, στὴν τάξη τῶν ὁμοίων ἀνήκει ὁ ἀνθρώπος.

Πιο συγκεκριμένα ἡ φιλοσοφία, ὡς φυσικὴ ἐπιστῆμη, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν σωστὴ γνῶση τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ κυρίως γιὰ τὴ γνῶση τῶν φυσικῶν στοιχείων (φυσικὴ φιλοσοφία), ἀλλὰ καὶ τῶν ἠθικῶν νόμων (ἠθικὴ φιλοσοφία), ποῦ διέπουν τὴ ζωὴ τῶν ὄντων καὶ πρὸ παντὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ ἰατρικὴ περιορίζεται στὴ γνῶση τῆς ἀνατομικῆς καὶ φυσιολογικῆς ὑφῆς τοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς παθολογικῆς καταστάσεως αὐτοῦ, καὶ κυρίως γιὰ τὰ αἷτια, ποῦ διαταράσσουν τὴν ἀρμονία τῆς ὑγείας του.

Ἡ ἰατρικὴ ἀναπτύχθηκε μέσα στοὺς κόλπους τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας, ὅπως τὴ γνωρίζουμε. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς φιλοσοφίας, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες σοφοὺς καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ Θαλῆ τὸ Μιλήσιο (585 π.Χ.), τὸν Ἀναξαγόρα (511-545-π.Χ.), τὸν Ἀναξίμανη (588-524 π.Χ.), τὸν Πυθαγόρα (580 π.Χ.) καὶ τὸν σπουδαῖο μαθητὴ του Ἀλκμέωνα (540 π.Χ.), τὸν Ἡράκλειτο (535-475), τὸν Ἐμπεδοκλῆ (495-435 π.Χ.) καὶ ἄλλους, σκοπὸ εἶχε νὰ διερευνῆσει ὅλα τὰ φαινόμενα, ποῦ ἀναφέρονται στὴ σπουδὴ τῶν ἐπὶ μέρους ὄντων. Καὶ γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα τους ἀναπτύχθηκαν δύο τάσεις, τοῦ μονισμοῦ καὶ τοῦ δυϊσμοῦ, καὶ στηρίχτηκαν δύο θεωρίες, ποῦ ἀντιμαχόταν ἡ μία τὴν ἄλλη, δηλαδὴ ἡ μηχανικὴ, ποῦ πίστευε στὴ μοναρχία τῆς ὕλης, σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία ὅλα τὰ

(1) Τοῦτο ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ χρησὸ τῶν Δελφῶν: «Ὡς δύο παῖδες τεχθήσονται, Ἀπόλλωνος μὲν Ἀσκληπιός, Ἀρίστωνος δὲ Πλάτων, ὃν ὁ μὲν ἰατρὸς ἴσται σωματίων, ὃ δὲ ψυχῶν» (Ἄνω., Βίος Πλάτωνος, σελ. 9, Westermann· καὶ Ὀλυμπιοδώρου, Βίος Πλάτ., σελ. 4-III,45· καὶ Διογ. Λαερτίου, Βίος Φιλοσόφων).

φαινόμενα και γεγονότα, που αναφέρονται στα όντα της φύσεως, είναι προϊόντα μιᾶς φυσικής δυνάμεως και ἐνεργείας, που παρίστανται ὡς ἀντιδρώσες (νόμος ἀνολέθρου τῆς ὕλης).

Ἡ ἄλλη θεωρία, που ἀναπτύχθηκε ὡς ἀντίδραση στή μηχανική, εἶναι ἡ *τεχνολογική*, που πρέσβευε στήν ἔμφρονα σκοπιμότητα τῆς ἐνεργείας. Θιασῶτες αὐτῆς ἦταν ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλωτῖνος, που παραδεχότανε, ὅτι τῆ δημιουργία τοῦ κόσμου καί τῶν ὄντων γενικά δέν ἀποτελεσε μία ἀπλή μείξη τῶν διαφόρων φυσικῶν στοιχείων, ἀλλά εἶναι ἔργο φρονήσεως καί ἐχέφρονος δημιουργικῆς δυνάμεως, που βρίσκεται ἐξω ἀπό τά ὑλικά στοιχεία, ὅπως αὐτό διευκρινίζεται κυρίως στό *Τίμαιο* τοῦ Πλάτωνα. Καί τήν λογική αὐτή δύναμη ὁ Ἀναξαγόρας τῆ κάλεσε Νοῦν.

Ἄλλά καί ὁ Ἀριστοτέλης, δεχόμενος τήν αὐτή ἰδέα, ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ πρώτη ὕλη τῶν ὄντων, που θεωρεῖται ἀγέννητη, ἀφθαρτη καί ἀμορφη, πῆρε συγκεκριμένη μορφή «τῆ βουλήσει ἔμφρονος - προνοίας», ἤτοι τοῦ νοῦ: «*Νοῦν δὴ τις εἰπὼν ἐνεῖναι, καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις καί τῆ φύσει τὸ αἴτιον τοῦ κόσμου καί τῆς τάξεως πάσης*» (Ἀριστ., *Μετὰ τὰ Φυσ.*, Α, 3, 384β, 8· καί *Φυσ.*, 1250 β, 24).

Σύμφωνα μέ τόν Θ. Βορέα (*Εἰς, εἰς τὴν Φιλοσ.*, 208), «*ἐν τῷ νῷ τούτῳ ἢ εἰς τὴν ἔμφρονα πρόνοιαν πρυτανεῦει ἢ ἀρχὴ τῆς ἐντελεχείας, καθ' ἣν ἢ πρώτη ὕλη φέρεται πρὸς τὸ ὄν καί λαμβάνει ἐκάστοτε τὴν μορφήν του. Γίνεται δὲ τοῦτο πολλῶ μάλλον ἐν τοῖς ὀργανισμοῖς, ὅπου τὸ δυνάμει ἐνυπάρχον ἐν τῇ πρώτῃ ὕλῃ ἀναπτύσσεται κατὰ νόμους ἀπαραβάτους καί λαμβάνει τελείαν αὐτοῦ μορφήν καί ἀποβαίνει ἐντελέχεια*».

Τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων καί κατ' ἐξοχήν τῶν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνα δέν περιορίζεται μόνο στή γνώση τῆς γενέσεως τῶν ὄντων καί τῆς τύχης των, ἀλλὰ ἀπλώνεται στή γνώση «*παντός ἐπιστητοῦ, ὑπὲρ τοῦ παντός*», ἤτοι τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης των εἶναι περὶ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δικαίου, τῆς ρητορικῆς, τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς προελεύσεώς του, καί περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν πολλῶν παθογόνων

παραγόντων, ἤτοι ἡ ἐρευνά τους στρέφεται καί πρὸς τὴν ἰατρικὴν, που τῆ σπουδάζουν κυρίως ἀπὸ θεωρητικὴ ἀποψη. Ἄλλά καί οἱ ἠθικοὶ λεγόμενοι φιλόσοφοι, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Σωκράτης καί ἄλλοι, ἀποδίδουν βασικὴ σημασία στή σπουδὴ τῆς ἰατρικῆς, ὡς φυσικῆς ἐπιστήμης.

Καί ἔτσι, ἀμφότερες, φιλοσοφία καί ἰατρικὴ, ἀδελφωμένες ἀνθίζουν ὡς πραγματικὲς ἐπιστῆμες στήν Ἑλλάδα· ἀνδρώθηκαν καί διαδόθηκαν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν, ὡς τὸ φῶς τοῦ ἐκκεντρωμένου Ἀπόλλωνος.

Ἡ ἰατρικὴ εἶναι ἀρχαιότερα τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ μητέρα τῆς ἐπιστημονικῆς ἰατρικῆς, που σὲ καμμία ἄλλη χώρα δέν γιγαντώθηκε τόσο, ὅσο στήν Ἑλλάδα. Κι οἱ βόρειοι λαοί, σὰν βάρβαροι, ἀλλὰ καί «*πλήρεις θυμοῦ καί ρώμης*» (Ἀριστ., *Πολ.* V II, 7) πλημύρισαν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία καί ἰατρικὴ, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι δέν ἦταν ἱκανοὶ ν' ἀναπτύξουν δική τους ἐπιστῆμη, ὅπως κι' οἱ Ἀσιάτες που, ἂν καί ἦταν ἱκανοὶ πρὸς παιδεῖαν, ἐν τούτοις ἀποδείχτηκαν ἀνίκανοι νὰ φιλοσοφήσουν.

Απὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χείρωνος Κενταύρου, ἐμπειρικοῦ ἱατροῦ καί τοῦ Ἀσκληπιοῦ, μαθητοῦ καί αὐτοῦ μεγάλου ἐμπειρικοῦ ἱατροῦ καί μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τῆς φιλοσοφίας στήν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸν Θαλῆ τὸ Μιλήσιο, παρεμβάλλεται ἓνα μεγάλο κενὸ (Μεσαιῶν τῆς Ἰατρικῆς). Ἄλλὰ κατὰ τὸν 6ο π.Χ. αἰῶνα στὸν Κρότωνο τῆς Κάτω Ἰταλίας παρουσιάζεται ὁ φιλόσοφος Πυθαγόρας κι ἡ σχολὴ του, στήν ὁποία διαφαίνεται τάση ἀξιόλογη ἐπιστημονικῆς πλέον ἰατρικῆς, γιατί μέχρι τῆ στιγμῆ αὐτῆ δέν ὑπῆρχε καν ἰατρικὴ ἐπιστῆμη, ἀλλὰ ἐπικρατοῦσαν διάφορα θεραπευτικὰ συστήματα μέ βάση τὴν ἐμπειρικὴ ἰατρικὴ, παντὸς εἶδους τσαρλατανισμὸς.

Στὴ σχολὴ ὁμως τοῦ Πυθαγόρα προβάλλει ἓνα σύστημα ἐξελιγμένης ἰατρικῆς, καί κυρίως ἀπὸ τὸ φιλόσοφο Ἀλκμέωνα τὸν Κροτωνιάτη, που τὸν ἀκολουθεῖ ὁ Ἴπποκράτης ὁ Κῶος. Στὴν πυθαγόρειο, λοιπόν, φιλοσοφία ἡ ἰατρικὴ ἀπέκτησε θετικώτερο περιεχόμενο καί παρουσιάστηκε ὡς πραγματικὴ ἐπιστῆμη.

Οἱ προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τῆς παιδικῆς τους ἡλικίας, μαζί

μέ τὰ πρῶτα γράμματα, τὴ γραμματικὴ, τὴ ρητορικὴ καὶ τὴ φιλοσοφία, σπούδαζαν συστηματικὰ καὶ τὴν ἀνατομικὴ, στὸ πλαίσιο τῆς γενικῆς φυσιολογίας. Ἔτσι, μηδὲ τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Δημοκρίτου ἐξαιρουμένων, σπούδασαν συστηματικὰ τὴν ἰατρικὴ καὶ μὲ τὶς γνώσεις τους ὠφέλησαν θετικὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἰατρικὴ. Καὶ ἀκόμα μὲ τὶς γνώσεις ποὺ ἀπέκτησαν, ἀπὸ τὶς συχνὲς περιοδεῖες τους (περιοδευταί), πλούτισαν τὸ περιεχόμενο τῆς ἰατρικῆς μὲ γνώσεις γιὰ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὶς ἀρρώστιες, γιὰ τὴ θεραπεία τους μὲ νέα καὶ ἀποτελεσματικὰ φάρμακα, ποὺ συνάθροισαν στὶς περιοδεῖες τους αὐτές.

Καὶ ἔτσι ἡ ἰατρικὴ ὠφελήθηκε ἀπὸ τὶς φιλοσοφικὲς σχολὰς μὲ πολλοὺς τρόπους, γιατί μὲ τὴν ἐνδελεχὴ ἔρευνα τῶν φαινομένων καὶ γεγονότων τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς προσπορίστηκε θετικὲς γνώσεις καὶ θετικώτερο περιεχόμενο. Ζωὴ, γένεση, θάνατος δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ κατανοηθοῦν χωρὶς τὸ ἐρευνητικὸ πνεῦμα, χωρὶς δηλαδὴ τὴ φιλοσοφία, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν λυδία λίθο ὅλης τῆς γνώσεως. Τοῦτο φανερώνει, ἐπαναλαμβάνουμε, πῶς ἡ ἰατρικὴ τὴν ἐπιστημονικότητα ἀπέκτησε ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ ἔρευνα καὶ σκέψη. Φυσικά, αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴ χροιά στὴν ἰατρικὴ προσέδωσε ὁ Ἴπποκράτης, τοῦ ὁποῖου ἡ διάνοια ἀναδείχθηκε μὲ τὰ νάματα τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας. Οἱ προσωκρατικοί, μὲ ἄλλα λόγια, ἔδειξαν τὴν ἐπιστημονικὴ ὁδὸ, ποὺ τὴν ἀκολούθησε ὁ σοφὸς τῆς Κῶ καὶ ὁδήγησε τὴν ἰατρικὴ στὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο.

Ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία ὠφελήθηκε ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἰατρικῆς, γιατί ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς βήματα τὴν ἀπασχολεῖ ἡ ὑψηλὴ ἰδέα, ἀπὸ ποῦ προήλθε ὁ ἀνθρώπος, ποῖο εἶναι τὸ νόημα τῆς συλλήψεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ ἐμβρύου μέσα στὴ μήτρα, ποῖα δύναμη τὸ ὠθεῖ νὰ τελειοποιηθῆ στὸν ἐξωκόσμο, ποιοὶ νόμοι διέπουν τὴ ζωὴ του καὶ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου γενικά, ποῖα ἡ ἀνατομικὴ ὕψη του, ποῖος ὁ φυσιολογικὸς ρυθμὸς τῶν διαφόρων ὀργανικῶν λειτουργιῶν, ἀλλὰ καὶ ποῖα τὰ αἷτια τῆς φθορᾶς, τοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ τὴν ἀπάντηση ἔλαβε ἀπὸ τὴν ἰατρικὴ, καὶ τὴν ἀπορία ἔλυσε ὁ μέγας Ἴπποκράτης, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου λόγον* του, ἤτοι περὶ τῆς γνώσεως τῆς συνόλου φύσεως, προσέδωκε θετικώτε-

ρο περιεχόμενο πρῶτα στὴν ἰατρικὴ, ἔπειτα στὴ φιλοσοφία καὶ ἀκολούθως στὴ ψυχολογία καὶ τὴν παιδαγωγικὴ.

Μὲ ἄλλους λόγους, μὲ τὴ κατανόηση τῆς κατασκευῆς καὶ λειτουργίας τοῦ σωματοψυχικοῦ συνόλου, ἤτοι τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ μάλιστα τῆς ἰδίας φύσεως κάθε ἀνθρώπου, δηλ. τῆς ἰδιοσυστασίας καὶ ἰδιοσυγκρασίας, ποὺ κατευθύνονται ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη λειτουργία τῶν φυσικῶν στοιχείων ὕδατος, γῆς, καὶ μὲ τὴν ἐπενέργεια τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἤτοι τοῦ θερμοῦ, ψυχροῦ, ξηροῦ, ὑγροῦ, ἀλλὰ κυρίως μὲ τὴ δύναμη τῶν διαφόρων χυμῶν, ὅπως αἵματος, φλέγματος καὶ κιτρίνης ἢ ὠχρᾶς χολῆς καὶ μέλανος, δυνήθηκε ἡ ἰατρικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία ν' ἀντιληφθοῦν ποῖα ἀκριβῶς εἶναι ἡ σχέση καὶ ἡ θέση τοῦ μικρόκοσμου (ἄνθρωπος) πρὸς τὸν μακρόκοσμο (σύνολος φύση), ὅπως πάλι ποῖα ἡ θέση τοῦ μέρους τοῦ σώματος πρὸς τὸν σύνολο ὀργανισμοῦ, σώματος καὶ ψυχῆς, ποὺ εἶναι ὅτι καὶ τὰ δύο ὑπόκεινται στοὺς ἴδιους νόμους τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς.

Σῶμα καὶ ψυχὴ, ἐξ ἄλλου, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἴπποκράτους, ἀποτελοῦν ἓνα ἁρμονικὸ σύνολο. Καὶ γιὰ νὰ κατανοήσῃ κανεὶς τὰ συμβαίνοντα στὸ σῶμα, πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψη του τὰ συμβαίνοντα στὴν ψυχὴ καὶ ἀντίστροφα. «*Ψυχῆς οὐκ ἔστι δύναμις ἀνευ τῆς τοῦ ὄλου φύσεως*» διερωτᾶται ὁ Πλάτων στὸ *Φαῖδρο* του. «*Τὸ τοίνυν σκόπει περὶ φύσεως τί ποτε λέγει ὁ Ἴπποκράτης καὶ ὁ ἀληθὴς λόγος*».

Καὶ μόνο μὲ τὶς ἰατρικὲς γνώσεις, τονίζει ὁ πατὴρ τῆς ἰατρικῆς, θὰ δυνηθοῦμε νὰ κατανοήσουμε τὴ σχέση τοῦ σωματοψυχικοῦ συνόλου, γιατί μὲ τοῦτο θὰ γνωρίσουμε τὴ βιολογικὴ δύναμη, ποὺ διέπει τὶς φυσιολογικὲς λειτουργίες, ἀλλὰ καὶ τὴν παθολογικὴ ἐπίδραση τῶν νοσογόνων παραγόντων.

Καὶ γιὰ νὰ γίνῃ ἀκόμη σαφέστερο τὸ πῶς ἡ ἰατρικὴ τοῦ Ἴπποκράτους ὠφέλησε τὴν φιλοσοφία καὶ γενικά τὶς ἐπιστήμες, καθὼς καὶ τὴ ψυχολογία καὶ παιδαγωγικὴ, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρουμε ποῖα ἐξέλιξη πῆραν, μὲ τὴ ταξινόμηση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου σὲ διάφορες κράσεις καὶ μάλιστα σὲ ὠρισμένους ἰδιοσυστατικούς τύπους, στὴν ὁποία καὶ ἡ σύγχρονη ἐπιστῆμη ἀποδίδει βασικὴ σημασία (*Ἰδιοσυστ. τύπος*, Kretsohner- βλ. τὸ ἐμὸν, *Ἴππ.*, π. *Φύσεως ἀνθρ.-περὶ Χυμῶν*, εἰς «*Ἰατρικὴν Βίβλον*», Β,1-1951).